

‘Pleitbezorger van de psychiatrie’

De Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie
1871-2011

Jozef Vos

De Tijdstroom

© De Tijdstroom uitgeverij, 2011.

Ontwerp: Joop Bierling, Houten.

Omslagfoto's: zie verantwoording beeldmateriaal, p. 311.

Uitgegeven door De Tijdstroom uitgeverij BV, Postbus 775, 3500 AT Utrecht.

Internet: www.tijdstroom.nl

E-mail: info@tijdstroom.nl

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich gaarne aanbevolen.

Waar dit mogelijk was is aan auteursrechtelijke verplichtingen voldaan. Wij verzoeken eenieder die meent aanspraken te kunnen ontlenen aan in dit boek opgenomen teksten en afbeeldingen, zich in verbinding te stellen met de uitgever.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471, en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht, Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp.

Voor het overnemen van gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 978 90 5898 190 5

NUR 875

Inhoud

Woord vooraf — 7

Ten geleide — 9

Inleiding — 11

Hoofdstuk 1 Krankzinnigenzorg zonder psychiaters — 15

- 1 De oprichting van de vereniging en de modernisering van Nederland — 16
- 2 De medisch-wetenschappelijke beroepsvorming in het midden van de negentiende eeuw — 20
- 3 De hervorming van de krankzinnigenzorg in de negentiende eeuw — 28
- 4 Slot — 39

Hoofdstuk 2 Een vereniging van gestichtsartsen, 1871-1896 — 42

- 1 Moeizame beroepsvorming — 43
- 2 De Nederlandsche Vereeniging voor Psychiatrie — 46
- 3 Om de macht in het gesticht — 52
- 4 De situatie in de gestichten — 56
- 5 Het juridische kader — 66
- 6 Psychiatrie, wetenschap en onderwijs — 71
- 7 Slot — 81

Hoofdstuk 3 De verbreding van het psychiatrische werkveld, 1897-1918 — 84

- 1 Een nerveuze samenleving — 85
- 2 Psychiatrie, neurologie en medische wetenschap — 88
- 3 Psychiaters buiten het krankzinnigengesticht — 92
- 4 Doelgroepen op de grens van het gesticht — 102
- 5 De situatie in de gestichten — 109
- 6 Slot — 115

Hoofdstuk 4 Versnipperende belangen, 1919-1945 — 117

- 1 De grenzen van het vak — 118
- 2 De gestichtsartsen — 119
- 3 Om de toekomst van de vereniging — 125

- 4 Psychiatrie als medisch specialisme — 132
- 5 Psychotherapie en geneeskunde — 137
- 6 Sociale psychiatrie en geestelijke volksgezondheid — 143
- 7 De NVvPN tijdens de Duitse bezetting — 149
- 8 Slot — 151

Hoofdstuk 5 Naar een scheiding van wegen, 1945-1973 — 155

- 1 Speerpunten — 156
- 2 Opleidingseisen — 158
- 3 Belangenbehartiging — 165
- 4 Mislukte sectievorming — 172
- 5 Psychiaters en neurologen — 176
- 6 Slot — 183

Hoofdstuk 6 In de marge, 1974-1990 — 187

- 1 Achter de feiten aan — 188
- 2 De nieuwe Vereniging voor Psychiatrie — 191
- 3 Psychiater en psychotherapeut — 193
- 4 De opleiding tot psychiater als generalist — 203
- 5 De NVvP en de herstructurering van de geestelijke gezondheidszorg — 209
- 6 Slot — 220

Hoofdstuk 7 De vermaatschappelijking van de vereniging, 1990-heden — 221

- 1 Schaalvergroting en integratie — 222
- 2 Op weg naar een anticiperend beleid — 223
- 3 Integraal kwaliteitsbeleid — 229
- 4 Medisch specialisme als maatstaf — 242
- 5 Slot — 251

Slotbeschouwing — 254

Nawerk — 263

- Noten — 264
- Lijst van afkortingen — 299
- Geraadpleegde bronnen en literatuur — 301
- Verantwoording beeldmateriaal - 311
- Personenregister — 315

Woord vooraf

Het is dit jaar 140 jaar geleden dat de geneesheren van de Nederlandse gestichten voor mensen met een geestesziekte zich verenigden ter bevordering van het onderlinge contact. In de Maatschappij voor de Bevordering van de Geneeskunst was destijds nog helemaal geen sprake van specialismen binnen de geneeskunde. De psychiaters waren de eerste geneeskundigen die een wetenschappelijke beroepsvereniging oprichtten.

Ter gelegenheid van dit jubileum heeft het bestuur van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie (NVvP) een beroep gedaan op het Onderzoekinstituut voor Geschiedenis en Cultuur van de Universiteit Utrecht om de geschiedenis van de vereniging te schrijven. Het is een zeer boeiende ontdekkings-tocht geworden door bijna anderhalve eeuw psychiatrie. Het boek geeft een pakkend verslag van allerlei ontwikkelingen, waarvan we allen wel eens gehoord hadden maar nooit precies wisten hoe het zat. Zo hadden tussen 1896 en 1974 de Nederlandse psychiaters en neurologen één gezamenlijke vereniging en kreeg pas in het voorlaatste decennium van de vorige eeuw de ontvlechting haar beslag toen in de opleidingen van beide vakgebieden de wederzijdse aandacht werd afgeschaft. Zal het definitief zijn? Ook de strijd rond en tussen de psychodynamische, de sociale en de biologische richtingen heeft zijn sporen in de geschiedenis van de vereniging achtergelaten.

De geschiedschrijving laat ons zien dat psychiaters net mensen zijn, dat onderlinge tegenstellingen soms op de spits werden gedreven en dat interne problemen niet altijd even zakelijk tegemoet werden getreden. Opvallend is dat de beroepsvereniging NVvP tot voor kort draaiende werd gehouden door vrijwilligers met minimale secretariële ondersteuning. De cultuuromslag van de laatste zeven jaar is in dat opzicht indrukwekkend.

Het is confronterend te zien dat veel maatschappelijke ontwikkelingen aan de vereniging voorbij lijken te zijn gegaan: de economische crisis van de jaren dertig, de wereldoorlogen, de democratiseringsbeweging van de jaren zestig, de omslag van zorgzame asilering via 'eigen verantwoordelijkheid' naar afgewogen bemoeizorg ... het lijkt wel of de NVvP in haar missie om zich in te zetten voor een optimale zorg voor psychiatrische patiënten zich soms wat wereldvreemd heeft opgesteld.

Wij mogen ons gelukkig prijzen dat de schrijver dr. Jozef Vos ons door middel van dit prachtige boek de spiegel voorhoudt. Het is een heel goede aanleiding voor elke individuele psychiater en de NVvP in al haar geledingen om zich de zinsnede uit de artseneed te herinneren: 'Ik ken mijn verantwoordelijkheid voor de samenleving en zal de beschikbaarheid en toegankelijkheid van de gezondheidszorg bevorderen'.

Voorwaar een mooie opdracht voor ons allen, voor de komende jaren. Maar vooral ook veel leesplezier met 'Pleitbezorger van de psychiatrie'.

Rutger Jan van der Gaag
Voorzitter NVvP

Peter Niesink
Directeur NVvP

Ten geleide

De directe aanleiding tot dit boek is van zeer praktische aard. Bij de herstructurering en professionalisering van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie in de jaren 2005-2006 stuitte de zojuist aangetreden directeur Peter Niesink op het verenigingsarchief. Met een omvang van meer dan veertig strekkende meter legde het archief erg veel beslag op de verenigingsburelen. Een ruwe inspectie door Niesink en de toenmalige voorzitter Rob van den Bosch leerde dat het archief een rijke verzameling documenten bevat, teruggaand tot de oprichting van de vereniging in 1871. Overtuigd van de historische waarde van het archief besloot het bestuur de gehele papieren collectie, tot het moment van volledige digitalisering in 2005, in bewaring te geven bij het Nationaal Archief in Den Haag. Ter voorbereiding daarvan werd de verzameling opgeschoond en op voortreffelijk wijze geïnventariseerd door Wilma Koolen van Archiefburo Voorzee te Oisterwijk, onderdeel van AllBidigit Group BV te Echt. Het resterende materiaal van bijna tweentwintig strekkende meter is inmiddels overgedragen aan het Nationaal Archief.

Geconfronteerd met de documentaire nalatenschap van de vereniging ontstond in het bestuur een gedachtewisseling over een mogelijke geschiedschrijving. Een doorslaggevende overweging was dat met de genoemde herstructurering en professionalisering onmiskenbaar een nieuwe fase in de geschiedenis van de vereniging was ingetreden. Bovendien zou een historisch onderzoek kunnen uitmonden in een degelijk boekwerk ter gelegenheid van het honderdveertigjarig bestaan van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie in 2011. Op verzoek van het bestuur schreef prof.dr. Joost Vijselaar, hoogleraar geschiedenis van de psychiatrie aan de Universiteit Utrecht, in juni 2008 een onderzoeksvoorstel. Daaropvolgend werd aan het Onderzoeksinstituut voor Geschiedenis en Cultuur (OGC) van dezelfde universiteit de opdracht verleend tot het schrijven van een historische studie over de betekenis van de vereniging voor de ontwikkeling van de psychiatrie en de geestelijke gezondheidszorg in Nederland. Ondergetekende, medewerker van het OGC, nam deze taak op zich.

De onderzoeker werd terzijde gestaan door een begeleidingscommissie bestaande uit prof.dr. Rutger Jan van der Gaag, prof.dr. Rob van den Bosch, prof.dr. Frans Zitman en Peter Niesink namens de NVvP en prof.dr. Joost Vijselaar, dr. Ruud Abma en dr. Joost Dankers namens de Universiteit Utrecht. De auteur dankt de leden van de begeleidingscommissie voor de inspirerende gedachtewisselingen, nauwgezette commentaren en waardevolle suggesties. Daarnaast gaat zijn dank uit naar drs. Hilke Verdijk, beleidsmedewerker communicatie en Elize Smit, directiesecretaresse, als voortdurende aanspreekpunten bij de vereniging. Als altijd las en becommentarieerde Judith Zilverberg als eerste de manuscripten.